Un scriitor care nu seamănă
cu nimeni, un talent unic.
CARLOS FUENTES

Invenția lui Morel

ADOLFO BIOY CASARES

Într-o nouă traducere de
Ioana-Gabriela Dumitrescu-Ioniță

Cu un prolog de Jorge Luis Borges

Prolog

Pe la 1882, Stevenson nota că cititorii britanici disprețuiesc întrucâtva aventurile și găsesc foarte oportună scrierea de romane fără intrigă sau cu o intrigă infimă, atrofiată. José Ortega y Gasset – în Dezumanizarea artei*, 1925 – încearcă să justifice disprețul consemnat de Stevenson și decretează, la pagina 96, că „este foarte greu să poți inventa în ziua de astăzi o aventură capabilă să prezinte vreun interes pentru sensibilitatea noastră superioară" și, la pagina 97, că o asemenea invenție reprezintă o „imposibilitate practică"*. În alte pagini – aproape toate celelalte pagini – pledează pentru romanul „psihologic" și opinează că plăcerea aventurilor e inexistentă sau puerilă. Aceasta este, fără îndoială, gândirea comună în 1882, 1925 și chiar în 1940. Câțiva scriitori (între*

* José Ortega y Gasset, *Meditații despre Don Quijote. Gânduri despre roman*, traducere de Andrei Ionescu, Univers, București, 1973, p. 176. (*N. trad.*)

care mă bucur să-l întâlnesc pe Adolfo Bioy Casares) consideră necesar să-și exprime dezacordul. Voi rezuma aici motivele acestui dezacord.

Cel dintâi (căruia nu vreau nici să-i subliniez, nici să-i atenuez natura paradoxală) este rigoarea intrinsecă a romanului de aventuri. Romanul predominant, „psihologic", tinde să fie amorf. Rușii și discipolii rușilor au demonstrat până la saţietate că nimeni nu e neverosimil: sinucigași mânați de fericire, criminali mânați de bunăvoință, oameni care se adoră într-atât, încât se despart pentru totdeauna, delatori din prea mult patos sau din smerenie… Această libertate totală ajunge să însemne haos total. Pe de altă parte, romanul „psihologic" se vrea și roman „realist": preferă să-i uităm natura de artificiu verbal și face din orice exactitate iluzorie (sau din orice neclaritate lâncedă) o nouă tușă verosimilă. Există pagini, chiar capitole întregi, din opera lui Marcel Proust care sunt inacceptabile ca invenții: în fața lor, fără să ne dăm seama, ne resemnăm așa cum ne resemnăm cu tot ce este insipid și inutil în viața de zi cu zi. Romanul de aventuri, în schimb, nu se autopropune ca transcriere a realității: este un obiect artificial care nu suportă nicio parte nejustificată. Teama de a reproduce simpla varietate succesivă din Măgarul de aur*, din cele șapte călătorii ale lui Sinbad sau din* Don Quijote *îi impune o intrigă riguroasă.*

Am prezentat un motiv de ordin intelectual; altele sunt de natură empirică. Toată lumea, din păcate, murmură că secolul nostru nu poate plăsmui subiecte interesante; nimeni nu îndrăznește să demonstreze că, dacă acest secol le este superior celor dinaintea lui la vreun capitol, acela este construcția subiectelor. Stevenson este mai înflăcărat, mai complex, mai lucid, poate mai vrednic de simpatia noastră necondiționată decât Chesterton; însă genul de intrigă pe care îl cârmuiește este inferior. De Quincey, în nopți de groază țesută cu migală, s-a cufundat în inima unor labirinturi făcute din labirinturi, dar nu și-a preschimbat impresia lui de unutterable and self-repeating infinities* *în trame comparabile cu ale lui Kafka. Ortega y Gasset remarcă pe bună dreptate că „psihologia" lui Balzac nu ne satisface; același lucru se poate spune despre tramele sale. Lui Shakespeare și lui Cervantes le surâdea ideea antinomică a fetei care, fără a-și pierde din frumusețe, reușește să treacă drept bărbat; acest procedeu nu funcționează la noi… Mă consider neconstrâns de superstițiile modernității, de iluzia că ieri diferă profund de azi sau va diferi de mâine; însă cred că nicio altă epocă nu a dat romane cu o intrigă la fel de încântătoare precum* The Invisible Man, The Turn of the Screw, Der Prozess, Le Voyageur sur la

* „Infinituri inefabile și repetitive", în engleză în original. (*N. trad.*)

terre* *sau acesta care i-a izbutit, la Buenos Aires, lui Adolfo Bioy Casares.*

Ficțiunile de natură polițistă – alt gen caracteristic acestui secol care nu poate inventa intrigi – narează întâmplări misterioase care în cele din urmă sunt justificate și ilustrate de un fapt rezonabil; Adolfo Bioy Casares, în paginile de față, rezolvă în chip fericit o problemă poate mai complicată. Deapănă o odisee de miracole care nu par să îngăduie altă explicație decât halucinația sau simbolul și le descifrează în totalitate printr-un singur postulat fantastic, dar nu și supranatural. Teama de a nu face dezvăluiri premature sau parțiale mă împiedică să analizez aici intriga și numeroasele dovezi de înțelepciune delicată care au dus-o la bun sfârșit. Mă mulțumesc să afirm că Bioy împrospătează literar un concept pe care Sfântul Augustin și Origene l-au respins, Louis Auguste Blanqui l-a argumentat, iar Dante Gabriel Rossetti l-a exprimat cu o muzicalitate memorabilă:

I have been here before,
but when or how I cannot tell:
I know the grass beyond the door,

---

* *Omul invizibil* de H.G. Wells (1897), *O coardă prea întinsă* de Henry James (1898), *Procesul* de Franz Kafka (1925), volum de nuvele de Julien Green (1927). (*N. trad.*)

the sweet keen smell,
the sighing sound, the lights around
the shore…[*]

În spaniolă sunt rare, ba chiar extrem de puține, operele în care imaginația e susținută de rațiune. Clasicii au practicat alegoria, exagerările satirei și, din când în când, pura incoerență verbală; din ultima perioadă nu-mi vin în minte decât o povestire din Las fuerzas extrañas[**] *și una a lui Santiago Dabove, pe nedrept uitat.* Invenția lui Morel *(al cărei titlu face o aluzie filială la alt inventator de pe o insulă, Moreau[***]) transpune pe meleagurile noastre și în limba noastră un gen nou.*

Am discutat cu autorul detaliile subiectului, am recitit romanul; nu mi se pare că greșesc sau că exagerez când îl declar perfect.

JORGE LUIS BORGES

Buenos Aires, 2 noiembrie 1940

---

* Prima strofă a poemului „Sudden Light" (1854), în engleză în original. „Am mai fost aici odată,/dar nu pot spune când și cum:/mi-s cunoscute iarba toată,/un dulce și intens parfum,/suspinul din ureche, plaja luminată…" (*N. trad.*)

** Volum de povestiri publicat în 1906 de Leopoldo Lugones, cel mai important reprezentant al modernismului argentinian. (*N. trad.*)

*** În romanul SF *Insula doctorului Moreau*, de H.G. Wells, Moreau este un om de știință ale cărui experimente înfiorătoare, bazate pe vivisecție, îl determină să se izoleze pe o insulă din Oceanul Pacific. (*N. trad.*)

Lui Jorge Luis Borges

Astăzi, pe această insulă, s-a petrecut o minune. Vara a venit mai devreme. Mi-am instalat patul lângă bazinul de înot și m-am scăldat până târziu de tot. Nu se putea dormi. Și două-trei minute dacă ieșeam, apa care ar fi trebuit să mă protejeze de acalmia cumplită se preschimba în sudoare. La revărsatul zorilor m-a trezit un fonograf. N-am avut cum să mă întorc la muzeu ca să-mi iau lucrurile. Am luat-o la fugă prin râpe. Acum mă aflu la poalele insulei, spre sud, înconjurat de plante acvatice, enervat de țânțari, cu apa mării sau cu șuvoaie de murdărie până la brâu, și-mi dau seama că graba cu care am plecat a fost absurdă. Nu cred că acei oameni au venit să mă caute; poate că nici măcar nu m-au văzut. Dar îmi urmez destinul: sunt lipsit de orice mijloace, surghiunit în cel mai strâmt și mai neprielnic loc de pe insulă; în mlaștini pe care marea le stârpește o dată pe săptămână.

Scriu aici ca să las mărturie despre minunea potrivnică. Dacă în următoarele zile nu mor înecat sau luptând pentru libertate, sper să scriu *Apărare în fața supraviețuitorilor* și un *Elogiu lui Malthus*[*]. În acele pagini îi voi ataca pe cei care secătuiesc pădurile și deșerturile; voi demonstra că lumea, în care se tot perfecționează poliția, documentele, gazetăria, radiofonia, vămile, face ca orice eroare judiciară să devină ireparabilă și este un infern pentru toți cei prigoniți. Până acum n-am reușit să scriu decât această pagină, pe care ieri n-o prevedeam. Ce de îndeletniciri pe o insulă pustie! Ce adversar de neînfrânt e lemnul! Cât cresc distanțele când pasărea e nestatornică!

Un italian mi-a sugerat să vin aici, era vânzător de covoare în Calcutta. Mi-a spus (în limba lui):

– Pentru un om prigonit, pentru dumneata, există un singur loc pe lumea asta, dar acolo nu se poate trăi. E o insulă. Prin 1924, niște albi au construit un muzeu, o capelă, un bazin de înot. Odată încheiate lucrările, au fost abandonate.

L-am întrerupt, cerându-i să mă ajute să pornesc la drum. Negustorul a continuat:

---

* Thomas Robert Malthus (1766–1834), economist și cleric englez care susținea că omenirea este în pericol din cauză că populația crește în progresie geometrică, pe când producția de alimente crește în progresie aritmetică, soluția fiind controlul natalității. (*N. trad.*)

– Nici piraţii chinezi, nici vasul vopsit în alb al Institutului Rockefeller nu se ating de ea. E focarul unei boli încă necunoscute, care te omoară din exterior spre interior. Îţi cad unghiile, părul, îţi mor pielea şi corneele, iar corpul mai supravieţuieşte o săptămână sau două. Membrii echipajului unui vapor ancorat pe insulă erau jupuiţi, chei, fără unghii – morţi toţi – când i-a găsit crucişătorul japonez Namura. Vaporul a fost scufundat cu lovituri de tun.

Însă viaţa mea era atât de oribilă, că m-am hotărât să plec… Italianul a încercat să mă convingă să renunţ; am făcut în aşa fel încât să mă ajute.

Astă-noapte, pentru a suta oară, am adormit pe insula pustie… Mă uitam la clădiri, întrebându-mă cât i-o fi costat să aducă atâtea pietre, când ar fi fost atât de simplu să ridice un cuptor de ars cărămizi. Am adormit târziu şi în zori m-au trezit muzica şi strigătele. Viaţa de fugar mi-a făcut somnul mai uşor: sunt sigur că n-a sosit niciun vas, niciun aeroplan, niciun dirijabil. Şi totuşi, dintr-odată, în noaptea de vară apăsătoare, ierbăria de pe colină s-a umplut de oameni care dansează, se plimbă şi se scaldă în bazin, ca nişte vilegiaturişti instalaţi de o veşnicie la Marienbad sau Los Teques.

*

Din mlaștinile cu ape amestecate văd coama colinei, vilegiaturiștii care ocupă muzeul. Ținând seama de apariția lor inexplicabilă, s-ar putea crede că sunt efecte ale căldurii de peste noapte asupra creierului meu; însă aici nu e vorba despre halucinații sau proiecții: sunt oameni adevărați, cel puțin la fel de adevărați ca mine.

Îmbrăcămintea lor seamănă perfect cu cea care se purta acum câțiva ani, nostimadă care arată (după părerea mea) o frivolitate desăvârșită; totuși, trebuie să recunosc că acum mai toată lumea este înnebunită după magia trecutului recent.

Cine știe ce destin de condamnat la moarte mă face să-i privesc întruna, inevitabil? Dansează printre buruienile de pe colină, unde abundă viperele. Sunt dușmani fără voie care, doar ca să asculte „Valencia" și „Tea for two" – la un fonograf strașnic, care a înăbușit sunetul vântului și al mării –, mă privează de tot ce am obținut cu atâta greutate și mi-este vital, mă împing spre mare prin mlaștini otrăvitoare.

Joaca de-a privitul nu e lipsită de pericole; ca orice grup de oameni culți, precis ascund și ei un traseu presărat cu amprente digitale și consuli care, dacă voi fi descoperit, mă vor trimite la închisoare, după câteva ceremonii sau formalități.

Exagerez: îi privesc cu o oarecare fascinație – de mult n-am mai văzut oameni! – pe abominabilii

intruși; însă mi-ar fi imposibil să-i privesc tot timpul:

În primul rând, pentru că am destulă treabă: acest loc îl poate ucide și pe cel mai dibaci dintre băștinași; eu abia am sosit și n-am unelte.

În al doilea rând, pentru că există riscul să mă prindă în timp ce-i privesc sau când vor vizita prima oară zona în care mă aflu; ca să înlătur acest risc, trebuie să-mi pregătesc ascunzători în desișuri.

În fine, pentru că mi-e greu fizic să-i văd: se află tocmai în vârful colinei și, spionați de aici, par niște uriași iuți de picior; îi văd când se apropie de râpe.

Situația mea este deplorabilă. Sunt nevoit să trăiesc aici la poale, în condițiile în care mareele urcă mai mult ca niciodată. Acum câteva zile s-a produs cea mai mare pe care am văzut-o de când am ajuns pe insulă.

După lăsarea întunericului caut crengi și le acopăr cu frunze. Nu mă mir dacă mă trezesc în apă. Nivelul mării crește pe la șapte dimineața, uneori mai devreme. Dar o dată pe săptămână se produc creșteri care pot fi fatale. Crestăturile de pe trunchiurile copacilor țin socoteala zilelor; o greșeală mi-ar umple cu apă plămânii.

Am senzația neplăcută că aceste rânduri se preschimbă în testament. Dacă nu-mi rămâne decât

să mă resemnez cu situația, trebuie să fac astfel încât afirmațiile mele să poată fi dovedite; pentru ca nimeni dintre cei care mă vor bănui vreodată de falsitate să nu creadă că mint când spun că am fost condamnat pe nedrept. Voi pune această relatare sub deviza lui Leonardo – *Hostinato rigore*[*] – și mă voi strădui s-o urmez.

*

Cred că insula se cheamă Villings și face parte din arhipelagul Ellice.[**] De la negustorul de covoare Dalmacio Ombrellieri (str. Hyderabad nr. 21, suburbia Ramkrishnapur, Calcutta) veți putea obține mai multe detalii. Italianul m-a hrănit câteva zile, timp în care am stat înfășurat în covoare persane; apoi m-a cărat în cala unui vapor. Nu îl compromit pomenindu-l în acest jurnal; nu sunt lipsit de recunoștință față de el… *Apărare în fața supraviețuitorilor* nu va lăsa loc de îndoieli: la fel ca în realitate, în memoria oamenilor – unde s-ar putea să se afle cerul – Ombrellieri va fi milostiv

---

* „Rigoare înverșunată", în italiană veche în original. (*N. trad.*)

** Mă îndoiesc. Vorbește despre o colină și diverse specii de copaci. Insulele Ellice – sau „ale lagunelor" – sunt joase și singurii copaci care cresc acolo sunt cocotierii răsăriți din praful coralilor. (*N. ed.*) Toate „notele editorului", menite să confere credibilitate ideii de jurnal și marcate în continuare prin (*N. ed.*), îi aparțin de fapt autorului. (*N. trad.*)

cu un semen prigonit pe nedrept și, până la ultima amintire în care va apărea, va fi tratat cu bunăvoință.

Am debarcat la Rabaul; înarmat cu o carte de vizită a negustorului, am vizitat un membru al celei mai cunoscute societăți din Sicilia; sub strălucirea metalică a lunii, în fumul fabricilor de conserve de fructe de mare, am primit ultimele instrucțiuni și o barcă furată; am vâslit cu disperare, am ajuns pe insulă (cu o busolă pe care n-o înțeleg, fără orientare, fără pălărie, bolnav, cuprins de halucinații); barca s-a înfipt în nisipurile dinspre est (fără îndoială, recifele de corali care înconjoară insula erau acoperite de ape); am rămas în barcă mai bine de o zi, pierdut printre frânturile ororii, uitând că am ajuns.

*

Vegetația insulei este luxuriantă. Plante, ierburi, flori de primăvară, de vară, de toamnă, de iarnă se succedă în grabă și se zoresc mai mult să se nască decât să moară, invadându-și unele altora timpul și spațiul, aglomerându-se năvalnic. În schimb, copacii sunt bolnavi; au coroanele uscate, deși trunchiurile lăstăresc vârtos. Am două explicații: ori ierbăria secătuiește de puteri solul, ori rădăcinile au dat de piatră (faptul că arborii tineri sunt

sănătoși pare să confirme a doua ipoteză). Copacii de pe colină s-au întărit într-atât, că sunt imposibil de prelucrat; nici cu cei de la poale nu se poate face nimic: se fărâmă sub apăsarea degetelor, îți rămân în palmă așchii moi și rumeguș cleios.

*

În partea înaltă a insulei, care cuprinde patru râpe bogat înierbate (stânci se văd doar în râpele dinspre vest), se află muzeul, capela, bazinul de înot. Toate cele trei construcții sunt moderne, unghiulare, simple, din piatră neșlefuită. Piatra, cum se întâmplă adesea, pare o imitație proastă și nu se armonizează perfect cu stilul.

Capela este o cutie lunguiață, turtită (ceea ce o face să pară foarte lungă). Bazinul de înot este bine zidit, dar, fiindcă nu depășește nivelul solului, inevitabil se umple de vipere, tot felul de broaște-râioase și insecte acvatice. Muzeul este o clădire mare, pe trei niveluri, fără acoperiș la vedere, cu o galerie în față și alta mai mică în spate și cu un turn cilindric.

L-am găsit deschis; m-am instalat de îndată. Îl numesc muzeu pentru că așa îl numea negustorul italian. Oare de ce? Cred că nici el nu știe. Ar putea fi un hotel splendid, pentru vreo cincizeci de oaspeți, sau un sanatoriu.

Are un hol cu biblioteci inepuizabile și incomplete: nu conțin decât romane, poezie, teatru (dacă nu punem la socoteală o cărțulie – Bélidor, *Travaux: Le Moulin Perse* – Paris, 1737 – care stătea pe o consolă de marmură verde și acum umflă un buzunar al zdrențelor de pantaloni pe care-i port. Am luat-o pentru că numele Bélidor mi-a sunat straniu și pentru că m-am întrebat dacă nu cumva capitolul „Moara persană" ar putea explica instalația de la poalele insulei). Am parcurs rafturile în căutarea unor informații folositoare pentru anumite investigații întrerupte de procesul meu, pe care am încercat să le continui în singurătatea insulei (consider că ratăm nemurirea fiindcă rezistența în fața morții nu a evoluat; îmbunătățirile aduse pun accentul pe ideea originară, rudimentară: să rămână în viață tot corpul. Ar trebui să urmărim doar menținerea a ceea ce ține de conștiință).

În hol, pereții sunt din marmură trandafirie, cu câteva șipci verzi, ca niște coloane prăbușite. Ferestrele, cu sticla lor albastră, ar ajunge până la etajul casei în care m-am născut. Patru potire de alabastru, în care s-ar putea ascunde două duzini de oameni, răspândesc lumină electrică. Cărțile înfrumusețează oarecum întregul decor. O ușă dă spre galerie; o alta spre salonul rotund; alta, minusculă și mascată de un paravan, spre scara în spirală.

În galerie începe scara principală, din stuc și mochetată. Scaunele sunt din răchită, iar pereții sunt tapetați cu cărți.

Sufrageria măsoară cam șaisprezece metri pe doisprezece. Coloanele triple din mahon de pe fiecare perete susțin platforme care sunt ca niște loji pentru patru zeități șezânde – câte una în fiecare lojă –, pe jumătate indiene, pe jumătate egiptene, din teracotă galben-brună; înalte cât trei oameni, sunt înconjurate de frunzele întunecate și proeminente ale unor plante din ghips. Sub platforme se află panouri mari cu desene de Fujita*, care fac notă discordantă (prin modestie).

Podeaua salonului rotund este un acvariu. În cutii de sticlă invizibile, sub apă, se află lămpi electrice (singura sursă de lumină din acea încăpere fără ferestre). Îmi amintesc locul cu scârbă. Când am ajuns, am găsit sute de pești morți; scoaterea lor a fost o operațiune oripilantă. Am lăsat apa să curgă zile în șir, dar de fiecare dată iau de acolo miros de pește stricat (care mă duce cu gândul la plajele patriei, cu învălmășeala lor de pești vii și morți, azvârliți de ape, contaminând aerul pe distanțe enorme în timp ce populația împovărată

* Tsuguharu Fujita (1886–1968), cunoscut ulterior ca Léonard Foujita, a fost un pictor, desenator și gravor francez de origine japoneză care și-a creat un stil propriu aplicând tehnicile picturii japoneze temelor și stilurilor occidentale. (*N. trad.*)

îi îngroapă). În camera cu podea luminată, împrejmuită de coloane negre, lăcuite, îți închipui că pășești ca prin farmec pe suprafața unui heleșteu, în inima pădurii. Prin două deschizături se ajunge în hol și într-o sălițǎ verde, cu pian, fonograf și un paravan alcătuit din cel puțin douăzeci de oglinzi.

Încăperile sunt moderne, somptuoase, neprimitoare. Există cincisprezece apartamente. În al meu am întreprins o lucrare devastatoare, care nu prea a dat roade. N-am mai avut tablouri – de Picasso –, nici geamuri fumurii, nici coperți cu semnături valoroase, și am locuit într-o ruină incomodă.

*

Descoperirile de la subsol le-am făcut în două împrejurări asemănătoare. Prima dată, când începuseră să se împuțineze proviziile din cămară, căutam alimente și am descoperit generatorul.

În timp ce exploram subsolul, mi-am dat seama că niciunul dintre pereți nu include ferestruica pe care o văzusem de afară, cu geamuri groase și zăbrele, pe jumătate ascunsă printre crengile unui conifer. De parcă m-aș fi certat cu cineva care susținea că ferestruica nu există și că am visat-o, am ieșit să verific dacă mai e acolo.

Am discutat cu autorul detaliile subiectului, am recitit romanul; nu mi se pare că greșesc sau că exagerez când îl declar perfect.

JORGE LUIS BORGES

Pe o insulă pustie, despre care se spune că ar fi focarul unei boli încă necunoscute ce ucide din exterior spre interior, un fugar se ascunde de ochii lumii. Printre clădiri abandonate și un peisaj exotic, își scrie jurnalul ca pe o ultimă dovadă a existenței sale.

Totul se schimbă atunci când pe insulă apar, dintr-odată, alți oameni. Printre ei se află și Faustine, o femeie enigmatică, de care fugarul se îndrăgostește iremediabil. Numai că nici ea, nici ceilalți nu par să-i observe prezența. Explicația se ascunde într-o invenție uluitoare, care îl va pune în fața unei alegeri existențiale teribile.

Considerat capodopera lui Adolfo Bioy Casares, *Invenția lui Morel* este deopotrivă un roman științifico-fantastic, o reflecție asupra modului în care tehnologia ne schimbă relația cu lumea și povestea unei iubiri care sfidează timpul, moartea și chiar realitatea.

byblos

curteaveche.ro
ISBN 978-606-44-2329-0
9 786064 423290